

nocení jeho moskevských promluv a kázání, především se vyrovnávají s tím, že celý výbor *Freies Deutschland* byl fakticky nástrojem sovětské propagandy. Rozebírají možnosti vyjádření, které měl Schröder pod těsným sovětským dohledem, a samozřejmě tematizují i nutnou spolupraci s německými komunisty, kteří pobývali v sovětském exilu. Schröder si byl těchto rizik vědom, rozhodnutí přidat se k *Freies Deutschland* se rodilo těžce, ale neviděl možnost, jak by se Německo mohlo Hitlera zbavit samo. Využil i příležitost zřídít duchovenskou péči pro válečné zajatce a zlepšovat jejich postavení. Věřil, že musí svět pomoci přesvědčit, že Němci nejsou ve své většině Hitlerovi ochotní pomocníci, ale jeho první obět.

Informativní jsou pasáže o celém týmu, který se staral o moskevské vysílání v němčině. Schröder sice nikdy nepodlehł komunistické ideologii, ale například jeho výzvy německému obyvatelstvu Rudou armádou dobývanému území, aby před ní neutikal a nebáli se, se ve světle znalostí průběhu obsazování autorům studie jeví jako problematické.

Jens-Holger Schjörning pak zařazuje jeho promluvy do kontextu teologie „vznávající církve“, Christiane Godt na několika stránkách píše o citátech písní a chorálů v promluvách. Celá vzorně vypravená a připravená publikace nabízí vřelý pohled do méně známé kapitoly dějin druhé světové války a je přínosem nejen pro německé, církevní a vojenské dějiny.

Tomáš Petráček

Jan BERÁNEK

Procesy s nacistickými zločinci v okupačních zónách Německa a jejich vliv na československou retribuci

Praha, Leges 2022, 340 s.,
ISBN 978-80-7502-608-8.

Problematika poválečných procesů s nacistickými zločinci se v českých zemích doposud výhradně soustřeďovala na průběh retribuce v obnoveném Československu, snahu československých úřadů o jejich potrestání v západním a východním Německu, popřípadě na Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku, který soudil nejvýznamnější nacisty. Odhlédneme-li od poválečného potrestání nacistických pachatelů v jednotlivých okupovaných zemích, tak hlavní břímě justičního vyrovnání se zločiny nacismu spočinulo na spojeneckých soudech v okupovaném Německu. Tyto tzv. zónové procesy přitom zůstávaly českou historiografií fakticky nepovšimnuty. Záslužného úkolu analyzovat jejich průběh a představit je české veřejnosti se ujal Jan Beránek v disertační práci, která vloni vyšla knižně.

Kniha je rozdělena do devíti kapitol včetně úvodu a závěru. Druhá kapitola seznamuje čtenáře s historií trestání válečných zločinců včetně norimberského procesu. Zároveň představuje zákon Spojenecké kontrolní rady pro Německo č. 10, nejdůležitější právní předpis pro zónové procesy. Následující čtyři kapitoly jsou věnovány procesům v jednotlivých okupačních zónách vítězných mocností, v sedmé kapitole provádí autor jejich vzájemnou komparaci. Předposlední kapitola posléze analyzuje vliv zónových procesních programů na československou retribuci.

Než přikročím k samotnému hodnocení práce, je nutno ozřejmit, že se Jan Beránek, absolvent Právnické fakulty Univerzity Karlovy, soustředil především na analýzu použitých právních norem, jejich aplikaci v praxi, rozbor postojů obhajoby a obžaloby i vynesených rozsudků. O samotných zločinech je řečeno jen nezbytné minimum, o jejich pachatelích jen velmi málo. To je nejspíše i důvod, proč v knize absentuje jmenový rejstřík. Zároveň jsou předmětem zkoumání monografie pouze procesy vedené vítěznými mocnostmi, nikoli ty odehrávající se paralelně v německé režii.

Jádro práce tvoří kapitoly o procesech v jednotlivých okupačních zónách. Mají v zásadě stejnou podobu. Nejprve je vždy nastíněna obecná charakteristika procesů, pak následují procesy s dozorcí koncentračních táborů. Nakonec jsou popsány kauzy, které autor vyhodnotil jako signifikantní (procesy s průmyslníky, lékaři, představiteli SS či armády). Po shrnutí průběhu retribuice v jednotlivých okupačních zónách následuje jejich komparativní zhodnocení.

Právě tento komparativní přístup představuje nejcennější devízu celé práce a umožňuje odhalit, do jaké míry si byly zónové procesy podobné, nebo naopak odlišné. První rozdíl spočívá už jen v samotném přístupu k relevantním pramenům v jednotlivých zemích. Zatímco s anglosaskými není výraznější problém (i díky různým pramenným edicím, které jsou k dispozici online), sovětské jsou prakticky nedostupné a totéž se bohužel dá říci i o francouzských. Zde platí velmi restriktivní podmínky pro badatele (100letá ochranná lhůta), které byly uvolněny pouze pro několik vybraných francouzských a německých historiků. Přesto se Beránek s tímto handicapem vypořádal se ctí, když využil maximum do-

stupných zdrojů v podobě tištěných pramenů včetně online zdrojů a sekundární literatury.

Další rozdíl můžeme vidět v přísnosti v zacházení s nacistickými pachateli. Francie a SSSR zažily německý teror na vlastní kůži, proto většinu pachatelů soudily jednak na svém vlastním území – mimo okupační zóny – a mnohem přísněji než Anglosasové. Sověti odsoudili ve své zóně několikrát více lidí než západní spojenci, navzdory skutečnosti, že většina Němců žila na území později SRN. V kontextu celé situace Beránek trefně zmiňuje bizarní skutečnost, že v SSSR byl již roku 1947 zrušen trest smrti (aby byl o několik let později obnoven), což se podepsalo i na výši rozsudků v sovětské okupační zóně. Řadě nacistických zločinců tento krok nepochybně zachránil život. V roce 1947 tak žádný z obžalovaných v procesu s dozorcí z koncentračního tábora Sachsenhausen nebyl odsouzen k trestu smrti. Vznikla tudíž paradoxní situace, kdy západní spojenci prováděli popravy ještě na začátku 50. let, kdežto v SSSR je už několik let nevykonávali.

Ze západních spojenců odsoudila nejvíce osob v přepočtu na počet obyvatel okupačních zón Francie. Britové a Američané posuzovali Němce shovívavěji. Oceňuji, že zde autor zmínil i negativní vliv britské a americké veřejnosti na realizaci a průběh procesů a nevystačil si jen s argumenty obhajoby a obžaloby. Tento fenomén by si ostatně zasloužil vlastní monografické zpracování. Britská veřejnost považovala německé generály, bankéře či diplomaty za „čestné.“ I proto je Britové, až na naprosté výjimky, nesoudili a raději je předávali do jiných okupačních zón či přímo německým soudům. S tímto laxním postojem kontrastoval britský přístup k vrahům spojenec-

kých pilotů, výsadkářů a vojáků obecně. Vůči nim postupovala britská justice vskutku nekompromisně. Podle mého soudu mohl autor tento rozpor více zdůraznit a uvést např. případy Karla Eberharda Schöngartha¹ a Fritze Knöchleina.²

V sovětské, britské a americké okupační zóně byli nacističtí zločinci souzeni vojenskými soudy, kdežto ve francouzské měly procesy v zásadě nevojenský charakter. Francouzský systém byl zároveň nejpracovnější, odmítal princip kolektivní viny, zajišťoval individuální přístup k jednotliv-

vým pachatelům a umožňoval odsouzeným podávat odvolání. Beránek jej proto považuje za nejspravedlivější, z čimž lze souhlasit.

Zajímavý je rovněž rozdílný přístup v aplikaci zákona Spojenecké kontrolní rady pro Německo č. 10 z 20. prosince 1945, který měl představovat klíčový právní předpis pro potrestání osob, které spáchaly válečné zločiny, zločiny proti míru a zločiny proti lidskosti. Britové jej prakticky ignorovali a soudili podle vlastního Královského výnosu ze dne 18. června 1945. Sověti kromě něj využívali především své vlastní právní normy, kdežto Američané uplatnili velmi specifický přístup. Ti měli totiž hned dva procesní programy. První představovaly tzv. navazující norimberské procesy, druhé procesy v Dachau. Zatímco procesní program v bývalém koncentračním táboře zmíněný zákon č. 10 zcela ignoroval a měl strohý vojenský charakter, byl během norimberských procesů naopak důsledně aplikován. To podle Beránka mj. znamenalo, že měli i „... ti nejhorší z příslušníků vyhlazovacích oddílů Einsatzgruppen souzení v Norimberku výrazně lepší postavení než běžní němečtí vojáci obvinění z válečných zločinů v Dachau“. Pouze Francouzi byli v aplikaci zákona skutečně důslední. Z výše uvedených důvodů proto vyplývá, že jednotlivé zónové procesy měly málo společného. Nejbliže k sobě měly procesy anglosaské, které z mnoha ohledů stály mezi Francouzi a Sověty.

Na závěr práce Beránek hodnotí, jaký vliv měly zónové procesy na československý retribuční program. Nepřekvapivě dochází k závěru, že téměř žádný, což je dokumentováno na několika srovnávacích případech. Na druhou stranu neopomene vyzdvihnout, že styčné body existovaly – vyloučení

1 Schöngarth byl v letech 1941 až 1943 velitelem bezpečnostní policie a SD v Generálním Gouvernementu, kde nechal povraždit desetitisíce lidí. Zúčastnil se konference ve Wannsee a od polovinu roku 1944 působil jako velitel bezpečnostní policie a SD v okupovaném Nizozemsku. I zde Schöngarth nechal popravit stovky nizozemských vlastenců. Po skončení války upadl do zajetí Britů. Ti jej ale nevydali do Nizozemska ani do Polska a rozhodli se jej soudit sami, a to za vraždu spojeneckého pilota (jehož jméno v době procesu ani nebylo známo), kterého nechal Schöngarth popravit bez soudu v listopadu 1944 jako sabotéra. Za vraždu „pouhého“ jednoho muže nechal britský vojenský soud Schöngartha a čtyři další muže odsoudit k trestu smrti. Popravy byly vykonány 16. května 1946.

2 Knöchlein nechal coby velitel roty motorizované pěší divize SS „Totenkopf“ povraždit 27. května 1940 u vesnice Le Paradis 97 britských zajatců. Dva další zajatci masakr jako zázrakem přežili a po válce svědčili před britským vojenským soudem proti Knöchleinovi. Ten byl údajně britskými vyšetřovateli mučen v „londýnské kleci“, výslechovém centru umístěném v Kensingtonském paláci. Knöchlein byl 25. října 1948 odsouzen k trestu smrti a 21. ledna 1949 popraven.

možnosti odvolání (s výjimkou francouzského procesního programu), důraz na rychlost řízení a předpoklad omezeného časového úseku trvání procesů.

K obsahu práce bych měl několik drobných výtek. Autor v knize několikrát použil specifické právníké termíny (princip *nulla poena sine lege, nolle prosequi, nullum crimen sine lege*, s. 41, 131, 153), jejichž význam nevysvětluje, přestože jsou pro běžného čtenáře nesrozumitelné. Erich Isselhorst nestál v čele koncentračního tábora Natzweiler-Struthof (s. 67). Byl tzv. velitelem bezpečnostní policie a SD ve Štrasburku a zmíněný tábor „pouze“ spadl do obvodu jeho kompetence. Autor uvádí, že Isselhorst, Carl Oberg a Wilhelm Schneider byli britským vojenským soudem odsouzeni 11. července 1946 k trestu smrti (s. 67). Nedodal ale, že Brity popraven byl ve skutečnosti pouze Schneider.³ Tento jev se v knize objevuje ještě několikrát. Nemohu rovněž souhlasit s autorovým tvrzením, že většina odsouzených sovětskými vojenskými tribunály byla ze SSSR propuštěna v roce 1956, a to po intervenci NDR (s. 222). Ve skutečnosti došlo k jejich propuštění po návštěvě západoněmeckého kancléře Konrada Adenauera v Moskvě v září 1955. Většina odsouzených přijela do Spolkové republiky ještě do konce téhož roku.

3 Isselhorst byl v roce 1947 vydán do Francie, kde byl dvakrát odsouzen k trestu smrti. Popraven byl 23. 2. 1948. Také Oberg, který v letech 1942 až 1944 zastával funkci vyššího velitele SS a policie v okupované Francii, byl vydán do Francie a rovněž on byl roku 1954 odsouzen k trestu smrti. Trest ale nebyl vykonán, nýbrž byl o čtyři roky později změněn na doživotní vězení, ze kterého byl Oberg předčasně propuštěn v roce 1962.

Tyto námitky ovšem nesnižují kvalitu celé práce. Autor se opřel o velké množství tištěných pramenů a edic dokumentů v podobě právních předpisů, rozsudků, stenografických záznamů procesů, mezinárodních smluv, jakož i dalších dokumentů. Využil rovněž nemalé množství odborné literatury. Podařilo se mu vytvořit kvalitní dílo, které poskytuje ucelený přehled o průběhu justičního vyrovnání se s nacistickými pachateli v jednotlivých okupačních zónách vítězných mocností.

Jan Zumnr

Hélène LECLERC

Lenka Reinerová und die Zeitschrift „Im Herzen Europas“. Internationale Kulturbeziehungen während des Prager Frühlings

(= Intellektuelles Prag im 19. und 20.

Jahrhundert)

Wien – Köln, Böhlau Verlag 2022, 393 s., ISBN 978-3-412-52538-5.

Historička Hélène Leclerc deklaruje pod titulem své monografie, že předmětem jejího výzkumu jsou „mezinárodní kulturní vztahy za pražského jara“. Za tím účelem analyzuje téma, které je na první pohled značně selektivní a pohybuje se na hranici biografické a případové studie. Portrétní fotografie pražské německojazyčné spisovatelky Lenky Reinerové na předních deskách knihy dává tušit, že zde máme co do činění s biografickou sondou do života této významné osobnosti středoevropského intelektuálního života a kultury a konkrétně pak s rolí, kterou Reinerová sehrála při vzniku a redakčním chodu německy psaného časopisu *Im Herzen Europas* (IHE), který byl jistým symbolem politiky mírové ko-